

Vývoj a pojetí přírodně krajinářské tvorby v Praze

BOŽENA PACÁKOVÁ-HOŠTÁLKOVÁ

Názory propagující kvalitativní přeměnu kompozičních zásad v zahradním umění se z britských ostrovů, kolébky přírodně krajinářského slohu, šířily do celé Evropy. Ve srovnání s Anglií, zejména jižní částí ostrova, kde se změny signalizující nástup nového slohu projevují již od druhé poloviny 17. století, je raný vývoj přírodně krajinářského parku v Praze pozorován přibližně o sto let později.

Raná přírodně krajinářská tvorba, charakteristická klasicistní prostotou, navázala na postupný, víceméně samovolný průnik volných prvků do francouzské barokně klasicistní zahrady. Projevila se jejich záměrným užitím, zejména náhradou stříhaných stěn i náročných tvarovaných dekorací netvarovanými dřevinami a nečleněnými travnatými plochami při zachování rámcového pravidelného rozvrhu prostoru a uplatněním typických romantických doplňků. Jeskyně, umělé zříceniny, poustevny, labyrinty, vodní hříčky a jiné romantické výpravy jsou pro období barokního romantismu příznačné. Pravidelný rozvrh prostoru byl posléze zcela potlačen a nahrazen malebnými scénériemi.

V teoretickém i praktickém formování základních principů přírodně krajinářského slohu hrají nesporně důležitou roli dřívější hospodářské změny, jimiž Anglie prošla již na přelomu 16. a 17. století a zejména v 17. století. Tyto změny, především rozvoj chovu ovcí a s ním související převod orné půdy na louky a pastviny, ovlivnily pochopitelně vzhled anglického venkova. Přírodou modelovaný terén pokrytý lukami a ozdobený pásy a skupinami stromů a keřů lahodil oku a inspiroval. Není proto divu, že tvářnost kultivované zemědělské krajiny i potřeby anglické šlechty, pro kterou se stal přitažlivý méně obřadný pobyt v přírodě, vyvolává posléze cílevědomou tvorbu přírodně krajinářského parku.

Kromě základních podmínek, které novému zahradnímu stylu dala do vínku země vzniku, mělo na jeho formování vliv výtvarné umění jiných zemí, především malířství (KUČA 1970, p. 244), zejména díla Itala Salvatora Rosy, Francouzů Nicolase Pussina a Clauda Lorraina, Nizozemce Jacoba van Ruisdaela a dalších malířů krajinářů (HUYGHE ed. 1970, p.: 300, 302, 311, 326). V Anglii se krajinářské malířství¹⁾ rozvinulo až v 18. století a bylo naopak inspirováno novou zahradní tvorbou, kterou zpětně posléze také ovlivňovalo. Na zahradní tvorbu 18. století

měla stejně jako na malířství vliv též literatura a divadlo (prostředí popisované v úspěšných románech i zaujetí divadelní scénou, které potlačilo barokní dramatizaci námětů).

Přírodně krajinářské pojetí zahrady, jeho intimní vztah k lidem, věcem i krajině, bylo objevené natolik, že se mu snad ze všech oborů anglické tvorby dostalo největšího ohlasu (HUYGHE ed. 1970, p. 422). Spolu se zahradními architekty se jeho průkopníky stali básníci a spisovatelé, učenci, filozofové, malíři. O nové umění se zajímaly i vedoucí osobnosti tehdejší doby.

K plnému prosazení přírodně krajinářského slohu, které se stalo důležitým mezníkem ve světovém vývoji zahrad, došlo v Anglii počátkem 18. století a v jeho průběhu pak zde již vznikala díla druhé generace, v jejímž čele stál Lancelot Brown.²⁾ V poslední třetině 18. století se přírodně krajinářský styl, být v rané formě, prosazuje i v jiných zemích, především v Německu, Francii, tehdejším Rusku a Rakousku-Uhersku, české země a tedy i Prahu nevyjímaje. I zde jej předcházela a doprovázela angažovaný zájem filozofů a literátů.³⁾

Časový rozdíl oproti Anglii se však v našich podmínkách často projevil smíšením rozličných forem pojetí a prvků, charakteristických pro raná i pozdější vývojová období. V Praze tuto skutečnost velmi názorně ilustruje zahrada **Klamovka** na Smíchově. Její postupné zakládání po roce 1757 je spojeno s budováním letního sídla Clam-Gallasů. Hrabě Christian Filip Clam-Gallas vykoupil k tomu účelu viniční usedlost s přilehlou vinicí. Vedle již zaniklých zahrad, Růžového údolí (POCHE, 1980, p: 162), založeného knihtiskařem Ferdinandem Schönfeldem za Poříčskou branou roku 1787 a pověstné vinohradské zahrady Kanálky (POCHE, 1980, p: 164, 165) z roku 1781, nazývané podle zakladatele hraběte Josefa Emanuela Canala de Malabaila marquisse Cercenasco, patří Klamovka k prvním zahradním dílům, jimiž se anglický styl v Praze uvedl.

V romantickém pojetí Klamovky, podtrženém drobnými klasicistními a romantickými stavbami, chrámkem Noci s grottou (LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, 1969, p: 166) z roku 1790, který se dochoval do současnosti, divadélkem, lázní a dalšími doprovodnými stavbičkami a sochařskou výzdobou, se uplatnil ještě i rokokový motiv, pavilón kombinovaný se skleníkem (LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, 1969, p: 162), z třetí čtvrtiny 18. století, rovněž do současnosti zachovaný. Tomuto pojetí odpovídalo rozvržení vegetace, modelované do charakteristických romantických scénérií. Avšak pod vlivem sběratelství, které se v 18. století již také šířilo, směřovalo užití dřevin v Klamovce též k vytváření dendrologické sbírky. Ve sběratelské činnosti zakladatele pokračoval i jeho syn Eduard. Péči o zahradu svěřil roku 1838 zahradnímu řediteli Josefu Blechovi, který do té doby působil v schönbrunské císařské zahradě ve Vídni.

Bohatý sortiment dřevin má Klamovka ještě i v současné době, neboť zde můžeme zaznamenat přes čtyřicet různých druhů, variet a forem stromů, z nichž snad deset lze v daných podmínkách počítat mezi základní. K objektivnějšímu posouzení skladby dřevin ve vztahu k základu, neb též k tzv. kostře zahrady dospějeme však až po vyhodnocení procentního zastoupení stromů jednotlivých druhů, variet a forem a stanovení poměrů stromů základních vůči doplňkovým. Jestliže v daných podmínkách plní funkci základní dřeviny dub letní a zimní [*Quercus robur* L. a *Q. petraea* (MATUSCHKA) LIEBL.]⁴⁾, javor mléčný, klen a babyka (*Acer platanoides* L., *A. pseudo-platanus* L., *Acer campestre* L.), habr obecný (*Carpinus betulus* L.), lípa srdčitá, velkolistá a zelená (*Tilia cordata* MILL., *T. platyphylla* SCOP. a *T. euchlora* K. KOCH) i cizokrajný jírovec

obecný neboli kaštan koňský (*Aesculus hippocastanum* L.), pak se jejich počet blíží 60 % a poměr základních dřevin vůči doplňkovým je tedy přibližně 60:40. Po tomto kvantitativním srovnání jeví se druhová skladba v Klamovce mnohem příznivěji, než kdybychom ji posuzovali jen podle výčtu druhů, variet a forem. Kromě běžnějších doplňkových dřevin, např. trnovníku bílého čili akátu (*Robinia pseudoacacia* L. 12 %) a jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior* L. 5 %), které by při jisté toleranci bylo možné přiřadit k dřevinám základním, jsou v Klamovce uplatněny jako doplňkové dendrologicky zajímavé exoty a zahradní kultivary. Jedním z nich je např. jinan dvoulaločný (*Ginkgo biloba* L.), který se z Číny již v pravěku rozšířil do Japonska. Do Evropy, do botanické zahrady v Utrechtu (PILÁT 1964, p. 32) byl převezen v roce 1780 a poté byl již v průběhu 18. století s oblibou vysazován jako zvláštnost v našich zahradách a parcích. Z dalších si připomeňme alespoň nahovětvec dvoudomý [*Gymnocladus dioica* (L.) K. KOCH], o kterém by se návštěvník na jaře mohl domnívat, že je suchý, protože pozdě raší a listy vyrůstají pouze na koncích větví, dřezovec trojtrnný (*Gleditsia triacanthos* L.) s vázovitým tvarem koruny a dlouhými trny, korkovník amurský (*Phelodendron amurense* RUPR.) jehož kulové peckovičky voní po rozemnutí terpentýnem. Nechybí zde ani kultivary s barevným listem, např. červeno-listý buk [*Fagus silvatica* L., *Atropunicea* (= *F. s. f. atropurpurea* KIRCHN.)], zlatolistý trnovník (*Robinia pseudoacacia* L., *Aurea*) i kultivary se zvláštním tvarem koruny nebo listu, např. trnovník bílý s pokroucenými větvemi (*Robinia pseudoacacia* L., *Tortuosa*), dub letní s jehlanovitou korunou [*Quercus robur* L., *Fastigiata* (= *Q. r. f. fastigiata* (LAM.) A. DC.; *f. pyramidalis* HORT.)], jasan ztepilý s převislými větvemi (*Fraxinus excelsior* L., *Pendula*), javor mléčný s dlanitým tvarem listů (*Acer platanoides* L., *Dissectum*) atd.

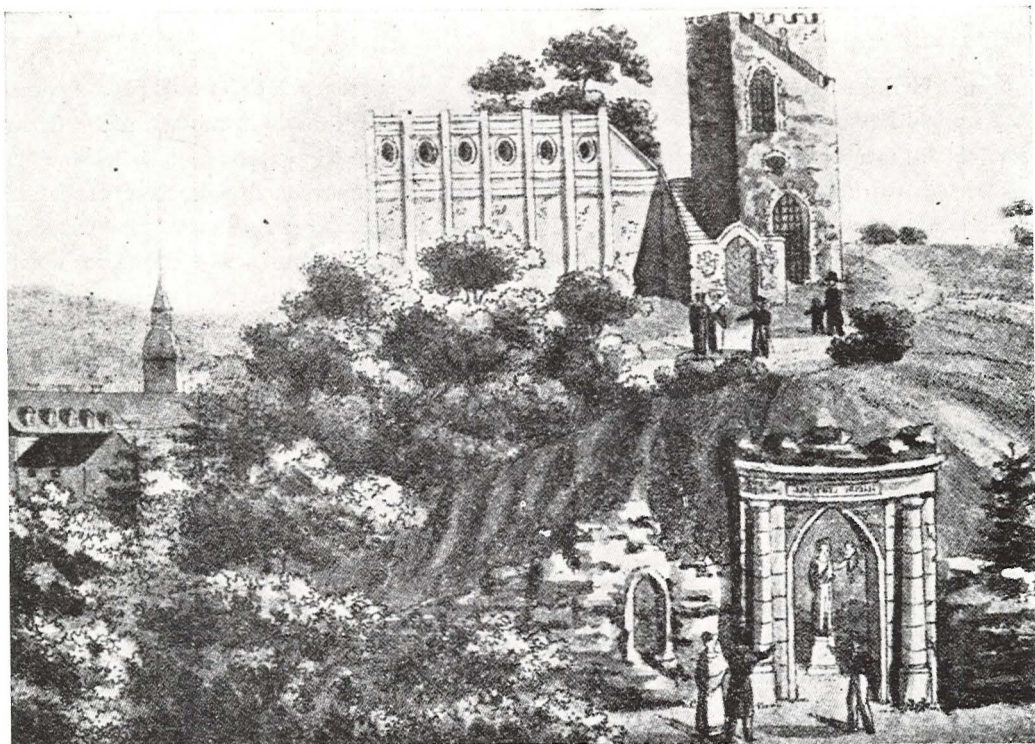
S přibývajícím zájmem o dendrologické rarity stoupla v polovině 19. století i popularita Klamovky. Koncem 19. století, když se stala majetkem košířského starosty Matěje Hlaváčka, který v její střední části nechal vystavět restauraci, částečně upravit zanedbané partie a celou ji v roce 1895 zpřístupnil veřejnosti, začala být i vyhledávaným výletním místem. Matěj Hlaváček se zasloužil o její snazší přístupnost, když v roce 1897 spojil Klamovku s prostorem u Anděla elektrickou drahou pouze šest let poté, co František Křížík vystavěl první elektrickou dráhu v Praze mezi Letnou a areálem Jubilejní výstavy.

Klamovka v době svého založení nedosahovala věhlasu Kanálky nebo Růžového údolí.⁵⁾ Přes smíšení různých forem pojetí je však pro nás dochovaným dílem, dokumentujícím změny v zahradní tvorbě, které i v Praze nastaly vlivem anglického slohu.

Hlubší poznání anglické teorie a praxe, především Shenstonova⁶⁾ okrasného statku a mistrovské tvorby Reptonovy⁷⁾ i způsobu aplikace v jiných evropských zemích, a to v Německu⁸⁾ a tehdejšímu Rusku,⁹⁾ projevilo se i u nás a v našem hlavním městě zakládáním zralých přírodně krajinářských kompozic.

Ve dvacátých a třicátých letech 19. století vznikla v Praze dvě nejvýznamnější přírodně krajinářská díla, která mají též čestné místo v evropské zahradní kultuře, park Cibulka a zahrada Kinských.

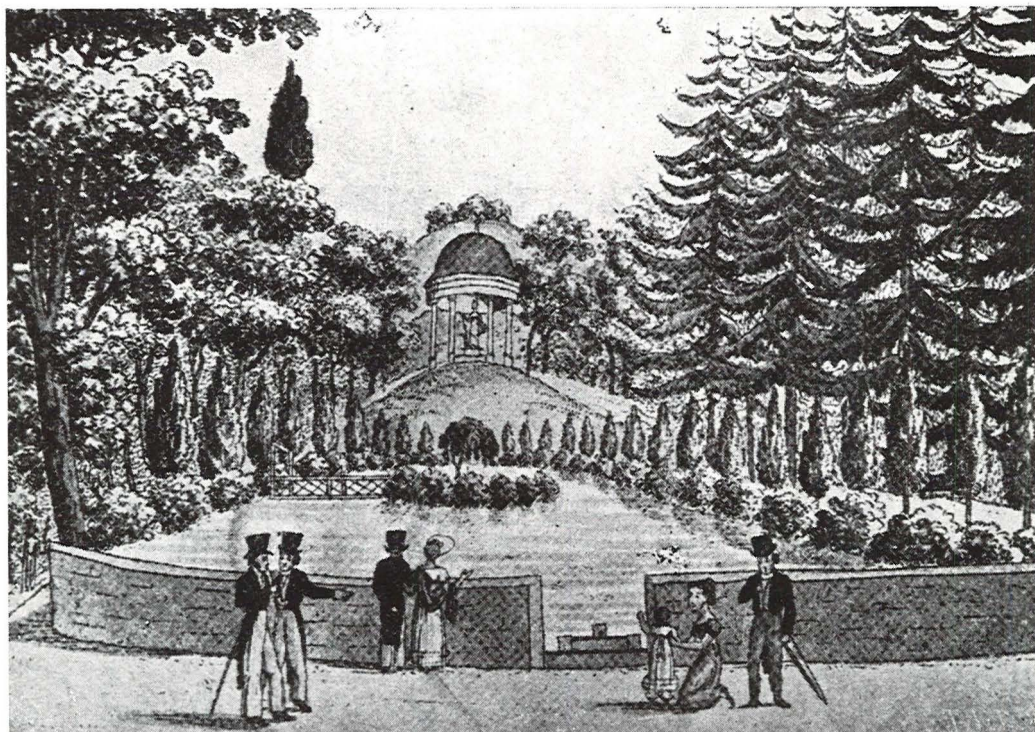
Park **Cibulku** nechal u stejnojmenné usedlosti v Košířích v rozmezí let 1818–1824 vybudovat Leopold Linhart Thun-Hohenstein, když se po svém vypuzení z pasovského biskupství a přechodném pobytu v rodném Děčíně usadil v Praze. Označení parku za největší doménu roman-

141. Zřícenina v Cibulce, kolorovaná mědirytina, kolem roku 1820

tiky a exotismu (LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, 1969, p: 167), nebo dokonce zahradu anglo-čínskou PROCHÁZKA, 1931, p:64) můžeme připustit snad jedině ve vztahu k rozličným kreacím v podobě antikizujícího Dianina chrámu¹⁰⁾ a soch Dia a Saturna, romantické rozhledny upravené jako umělá zřícenina, gotizující hájovny a poustevny nazývané Dantovo peklo, exotického čínského pavilónu a dalších doplňkových stavbiček a soch, kterými byl v duchu starších romantických předloh vyzdoben. Vlastní pojetí parku je však velmi blízké Shentonovu typu okrasného statku, vytvářeného na principu spojení užitkových ploch i přirozených nebo umělých přírodních útvarů a scenérií k estetickému působení díla (KUČA 1970, p: 252). Pro založení parku typu okrasného statku skýtaly pozemky obklopující usedlost upravenou v empírový zámeček ideální podmínky. Zakladatel je také dokázal dokonale uplatnit, když do zvlněného terénu s několika potoky, s lesíky a háji, poli a lukami volně přecházejícími do okolní krajiny vložil systém cest, potoků využil k napájení rybníků a dopřál bohatší úpravu plochám v okolí usedlosti i v okolí zmíněných doplňkových staveb a soch.

Ústředním, ale nedominantním bodem kompozice se stala usedlost s obytnými i hospodářskými objekty a dvorem, měkce uložená v severovýchodní části komplexu. Ze severovýchodní, tedy zadní strany přiléhá k objektu výběžek malé obytné parkové plochy, obehnaný původně ze třech zbývajících stran ohradní zdí se dvěma pavilóny. Jedině tento malý prostor, krytý

142. V Cibulce, mědirytina, kolem roku 1815. V. Gottman podle J. Rattaye.

travnatým kobercem, členěný oblouky cest pod korunami stromů, si kníže Thun vyhradil pro své nerušené rozjímání. Na jeho přání zde byla též osazena klasicistní stěla s reliéfem od Václava Prachnera z roku 1822. Pokračováním tohoto prostoru je intimní plocha rovněž za ohradní zdi při severní straně objektu, která měla subtilní pravidelné členění zvýrazněné drobnými schodišti a zídkami, jejichž fragmenty se zde dochovaly, a jistě též sochami, stylizovaným vodním prvkem a bohatší květinovou výzdobou. Tato zahrádka též skýtala výhled na protilehlou Kotlářku. Optimistickou protiváhou zadumaného prostoru při severovýchodní straně objektu byla jistě růžová zahrádka s překrásnou jihozápadní expozicí, také uzavřená ohradní zdí a pravidelně členěná.

Anglický park se od sevřeného útvaru usedlosti s ohrazenými zahradními plochami (přes ovocný sad s usedlostí výborně korespondující) rozlévá směrem západním, severním i jižním. Oplotit jej Thun nenechal, takže byl Pražanům hned po založení přístupný. Modelaci porostů i vedení cest, které jej člení a spojují s usedlostí, určil terén, funkční potřeby i kompoziční záměr zakladatele. Podle zachovaných dřevin v souvislém porostu, ve skupinách i jednotlivých můžeme usuzovat, že k prostorovému ztvárnění ploch bylo užito sortimentu, který plně odpovídal stanovištním podmínkám a charakteru tehdejší krajiny.

V Cibulce se nacházejí např. překrásné exempláře dubu letního i zimního; nejmohutnější,

143. Partie pod rozhlednou v Cibulce, socha Saturna, stav roku 1983

z nich rostou např. na severním okraji nejzazšího jihozápadního výběžku, dále podél cesty, která se severně od poustevny obloukem zatáčí směrem západním a v partiích západně od Diany. Linie potoků doprovázejí olše lepkavé [*Alnus glutinosa* (L.) GAERTN.], v souvislých porostech převládají zmíněné druhy dubu, javory mléčný, klen i babyka, jasan ztepilý, lípa srdčitá a velkolistá, habr obecný. Dřeviny cizího původu, s nimiž se můžeme v Cibulce setkat, patří k druhům, které u nás takřka zdomácněly. Např. u sochy Dia, ale také u Diany a na dvoře usedlosti, můžeme vidět pěkné exempláře jírovce obecného. Na dvoře usedlosti rostou též jírovce žluté (*Aesculus octandra* MARSH.). U rybníčku pod Dianou se nachází lípa kavkazská (*Tilia dasystyla* STEV.). V okolí doplňkových staveb a soch bylo asi užito barevně a tvarově výraznějších druhů a kultivarů, které se však nedochovaly.

S původní citlivou a k stanovištním podmínkám i charakteru parku a okolní krajiny naprosto neomylnou volbou druhové skladby ostře kontrastují některé nové výsadby, nejvíce snad smrku ztepilého [*Picea abies* (L.) KARST. = *P. excelsa* (LAM.) LINK.], které navíc porušily prostorové uspořádání kompozice. Vyskytují se v monokultuře na ploše mezi východním potokem a cestou procházející ve směru sever-jih kolem poustevny. Lesnický obhospodařovaný porosty také výrazně modifikovaly charakter některých částí, např. takřka pohltily vzdušnou

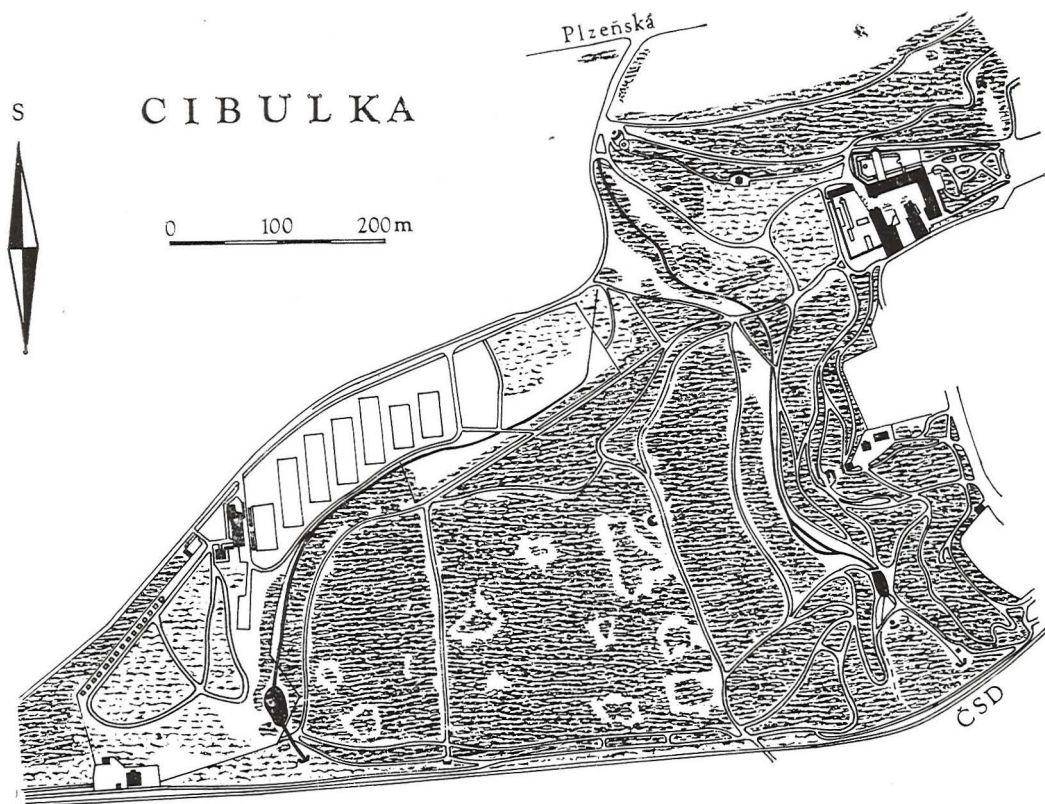
scenérii u Diany, kterou zachycuje mědirytina z roku 1815.¹¹⁾ Pokryly také původně zčásti obnažený skalnatý svah s jeskyní, který podle mědirytiny z doby okolo roku 1820¹²⁾ podtrhoval romantický účinek rozhledny. Zakryly též působivé průhledy a vyhlídky.

Návaznost na krajinu a ráz okrajových, zejména západních a jihozápadních partií parku, jehož původní rozsah můžeme identifikovat podle katastrálního měření z roku 1840,¹³⁾ setřela různá zařízení, autocamping, sportovní areál Slavia VŠ a další novodobé úpravy. Tato situace, která dokumentuje omezené popření principu tolik podnětného i pro současnou tvorbu měst a krajiny, není pochopitelně pro plánovitě řízený rozvoj územní struktury naší sídelní aglomerace vůbec lichotivá.

Původní dokonalé kompoziční propojení přírodních i umělých útvarů v park typu okrasného statku řadí Cibulku mezi nejzdařilejší přírodně krajinářská díla. Účinek této kompozice doplněné stavbami a sochami, které měly připomínat lidskou pomíjivost a vzbuzovat představu dalekých krajin, by proto neměl přehlúšit stesk nad působením faktoru času a nelítostným oklešťováním parku. Těmto vlivům lze přece čelit vytrvalou péčí, za kterou se potencionálně

144. Sousoší Diany se psy v Cibulce, stav roku 1983

145. Plán parku Cibulky, současný stav, orig. B. Pacáková-Hošťálková 1982

tolik vitální dílo, jakým je Cibulka, odmění uspokojením z čistoty okouzujícího spojení užitku s krásou.

Výstavba zahrady **Kinských**, druhého nejvýznamnějšího přírodního krajinářského díla v Praze, uznávaného z hlediska celoevropského, započala v roce 1827¹⁴⁾ na Smíchově. Zakladatel kníže Rudolf Kinský musel být přímo nebo zprostředkovaně obeznámen s vyspělou anglickou tvorbou, zejména s pravidly Reptonovými,⁷⁾ jestliže se rozhodl pro vytvoření zahrady, v níž se obydlí opět stalo součástí kompozice a jejíž pojetí určovala nejen výtvarná kvalita, ale i obytné a reprezentační potřeby majitele.

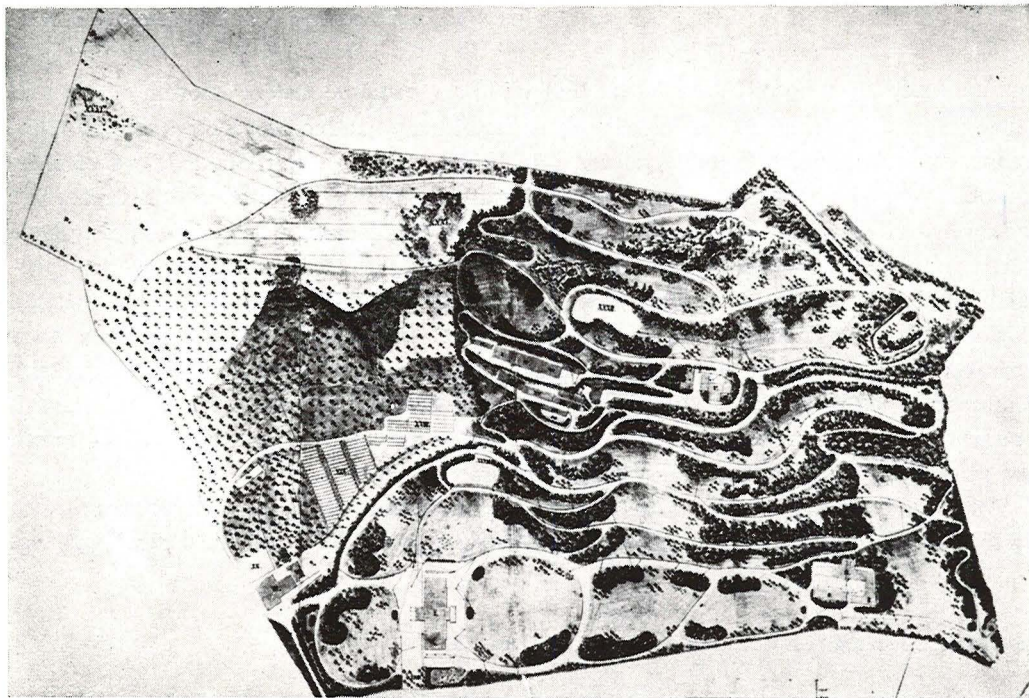
Realizace svého záměru dosáhl Kinský za cenu náročných terénních úprav (NOVOTNÝ 1960, p: 76) paty petřínského svahu podél dnešní Holečkovy ulice, které umožnily vytvoření zahradního parteru ukončeného klasicistním letohrádkem. Výstavbu této ušlechtilé empírové vily svěřil vídeňskému architektovi Jindřichu Kochovi, založení jedinečné zahrady Františku Höhnelovi. Umocněného účinku kompozice s nenásilným vyjádřením osvědčené sounáležitosti obydlí a zahrady bylo zde dosaženo dispoziční a prostorovou stylizací plochy mezi vstupní částí z dnešního náměstí Sovětských tankistů a letohrádkem a jejím kontrastem s citlivě ztvárněnými svahovitými partiemi. Z plánu pořízeného Bedřichem Wünscherem roku 1855,¹⁵⁾ krátce po

rozšíření zahrady v horní části v letech 1847–1848 a v poměrně malém časovém odstupu od jejího založení je zřejmé, že tato plocha, oboustranně lemovaná modelovanou a barevně tónovanou kulisou dřevin, byla komponována jako průhled, který se mírně rozšiřuje a přechází v zaoblený parter s letohrádkem. Do svahovité části byl vložen systém cest, překonávající velký výškový rozdíl mírným řezem vrstevnic a serpentýnovitými oblouky. Vegetace pokrývá svahové partie ve třech hmotových seskupeních v přibližně kolmém postavení na osu parteru a průhledu před letohrádkem, stejně jako volné plochy s funkcí průhledů, které se střídají a vnášejí do kompozice žádaný poměr světla a stínu. Vodní prvek se v zahradě uplatňuje ve formě dvou jezírek bohatě zásobených přirozenými prameny, svedenými štolou do horního jezírka, které samospádem napájí jezírko dolní. Zahradu pak ještě doplnila potřebná hospodářská stavení, vrátnice u vstupu a tzv. Švýčárna, která sloužila jako kočárovna, v horních partiích pak domek pro zaměstnance, zahradní stavení (později restaurace) a skleníky.

V zahradě Kinských, založené jako čisté přírodně krajinářské dílo prosté všech romantických výstřelků, se významně uplatnila náročně modelovaná vegetace. Výběr dřevin sledující vitálnost

146. Parter s letohrádkem v zahradě Kinských, stav roku 1983

147. Plán zahrady Kinských od Bedřicha Wüschera z roku 1855

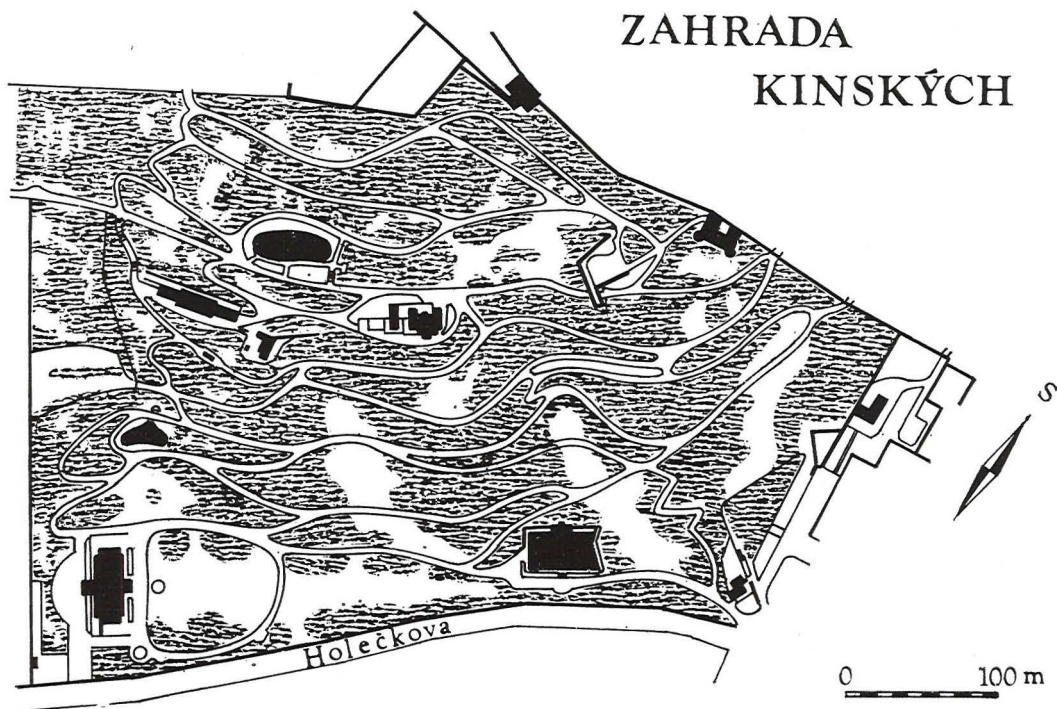
základu i jeho přizdobení elegantními tvarovými a barevnými nuancemi řídila ruka vskutku mistrovská.

Základ či kostru porostů zde pochopitelně tvoří okruh dřevin domácího původu, zejména dub letní, vděčné druhy javor mléčný, klen i babyka, nepostradatelné lípy, srdčitá a velkolistá, podpořené zde ještě lípou řapíkatou (*Tilia petiolaris* DC.), habr obecný, rozšířený o buk obecný (*Fagus sylvatica* L.) a pro zahradu Kinských příznačný jeřáb břek a prostřední [*Sorbus torminalis* (L.) CRANTZ a *S. intermedia* (EHR.) PERS.], ale též jeřáb širokolistý a obecný [*Sorbus latifolia* (LAM.) PERS. a *S. aucuparia* L.] a další. Rozličných kultivarů, odlišných tvarem koruny neb tvarem či barvou listů a dřevin cizokrajných, je v zahradě Kinských užito na pohledově exponovaných místech. Tyto dřeviny hrály nesporně velkou roli při modelaci parteru a průhledu před letohrádkem. Při vstupu do zahrady okamžitě každého zaujme mohutný platan javorolistý [*Platanus acerifolia* (AIT.) WILLD.], který vítá návštěvníky takřka jako hostitel stojící u dveří svého domu. Parter před letohrádkem je ze strany Holečkovy ulice rámován skupinou javoru stříbrného (*Acer saccharinum* L.), kombinovanou s javorem klenem Leopoldovým (*Acer pseudoplatanus* L. „*Leopoldi*“), která je opřena o javor mléčný jako základní dřevinu. Z druhé strany rámuje parter skupina javoru jasanolistého (*Acer negundo* L.), který přes svůj cizí původ (sev. Amerika) vzhledem k ohromné přizpůsobivosti stanovištním podmínkám oporu základních dřevin nepotřebuje. Obdobně byla modelována i kulisa navazujícího průhledu, ve které

se opět s oporou základních dřevin uplatnila celá řada doplňkových dřevin, např. dřezovec trojtrnný (*Gleditsia triacanthos* L.), javor stříbrný (*Acer saccharinum* L.), trnovník bílý jedno-
listý (*Robinia pseudoacacia* L. „*Unifoliola*“), javor mléčný klanný (*Acer platanoides* L. „*Palmati-
fidum*“) a další. Ve svahovité části zahrady se kultivary a dřeviny cizího původu uplatňují již
pouze sporadicky, např. průhled navazující na vstupní část u Švýčárny decentně zvýrazňují
červenolisté buky, u dolního jezírka v partiích nad letohrádkem s vodní plochou dobře kores-
pondují převislé jasany ztepilé apod. V plném rozsahu je však modelace svahovité části zahrady
a horních partií zahrady založena na domácích druzích, které jsou zde použity i jako velmi
působivé solitéry a solitérní skupiny, tvořené např. již zmíněným dubem letním, jeřábem pro-
středním, jeřábem břekem, lipou velkolistou. Tato situace dokazuje, že užitím domácích druhů
dřevin i bez kombinace s jejich zahradními kultivary a dřevinami cizího původu, lze při dobrém
výběru a sestavení dosáhnout ohromné výrazové bohatosti, která navíc výborně zapadá do
přirozeného rázu prostředí.

Po tragické smrti dvaatřicetiletého Rudolfa Kinského roku 1836 se zahrady iniciativně ujala
jeho žena Vilemína. Díky jí se zahrada rozvíjela v duchu původního záměru. Pod vedením

ZAHRADA KINSKÝCH

148. Plán zahrady Kinských, současný stav, orig. B. Pacáková-Hošťálková 1982

Bedřicha Wünschera, který u Kinských působil jako ředitel zahrad, došlo v roce 1860–1861 i na úpravu nejhořejší části zahrady s pískovcovými útvary, která se omezila na citlivé, vzhledově co nejpřirozenější ztvárnění partií.

Existence zahrady byla přes její výjimečné kvality vážně ohrožena, když poslední soukromý majitel Ferdinand Kinský požádal v roce 1900 městskou radu o souhlas k jejímu rozparcelování a zástavbě (NOVOTNÝ 1960, p: 77, 78). Již předtím byla zahrada odprodejem zmenšena o ovocnou a hospodářskou část. Městská rada s návrhem Ferdinada Kinského nesouhlasila a v roce 1901 od něj zahradu vykoupila pražská a smíchovská obec; ještě téhož roku byla zahrada zpřístupněna veřejnosti. V letohrádku se usídlilo Národopisné muzeum, do zahrady přibyla zvonice, přenesená sem z Dolních Bojanovic u Hodonína a barokní pískovcová Boží muka z počátku 18. století, která stávala u kostela sv. Prokopa na Žižkově. K přeměně zahrady v národopisný sad, na který dokonce byly vypracovány plány, naštěstí nedošlo. Další doplňky byly do ní umístěny až později: mramorový pomník Hany Kvapilové od J. Štursy v roce 1914, bronzová socha Čtrnáctiletá od K. Dvořáka v roce 1928, dřevěný pravoslavný kostelík sv. Michala z Medvědoců u Mukačeva v roce 1929, pískovcová socha Herkula z Kampy v roce 1939 a bronzová socha Lachtan od J. Laudy v roce 1953.

Vcelku zdařilé včlenění těchto prvků do zahrady neporušilo její kompozici a vyhraněný ráz. Hrubému zásahu však zahrada Kinských přece neušla. Rozšíření Holečkovy ulice v letech 1947–1949 způsobilo zmenšení, a tím proporční narušení parteru a průhledu před letohrádkem včetně náročně modelované kulisy dřevin. Přes dílčí zásahy a změny si zahrada Kinských dodnes uchovala v podstatné míře své původní dispoziční uspořádání i hmotový rozvrh vegetace. Bez ohledu na plošnou redukci je v duchu původního záměru řešitelné i doplnění parteru a průhledu před letohrádkem. Potřebné jsou též korektury hmoty vegetace ve svažitých partiích do optimálního, koncepcí zakladatele stanoveného poměru vůči volným plochám, neboť narůstající zaplňování volných ploch s funkcí průhledů a pohledů se děje na úkor účinku kompozice i známých výhledů na Nové Město, Vyšehrad a Smíchov,¹⁶⁾ v současné době do značné míry zakrytých.

V kompozici zahrady Kinských je skvěle uplatněn kontrast dvou osobitě pojednaných částí: zahradního parteru s letohrádkem a průhledem s přírodně krajinářským vyjádřením osvědčené sounáležitosti obydlí a zahrady a na druhé straně stylizovaného přírodního rázu svažitých partií, navozeného přirozenou tvář terénu a umocněného vhodnou skladbou porostů a jejich prostorovou modelací, kterou bylo současně docíleno žádaného propojení obou částí. Zahrada Kinských je dílo mnohotvárné, ale homogenní, jedinečné pojetím i mírou jeho naplnění.

Módnost, která doprovázela rozšíření nového přírodně krajinářského či anglického stylu, způsobila bohužel i méně šťastnou aplikaci jeho principů. Zejména nahodilé vnesení volných prvků do pravidelných zahradních objektů až na výjimky způsobilo jejich vážné narušení.

Jiným případem byla snaha po přílišné exotičnosti, která se záhy kromě uplatnění exotických a romantických staveb projevila takřka sběratelským použitím cizokrajných dřevin a různých zahradních kultivarů. Jen málo sběratelů však mělo tolik vědomostí a tak šťastnou ruku jako hrabě Arnošt Sylva-Taroucca, zakladatel průhonického parku-arboreta, známého nejen bohatou paletou dřevin, ale i vynikajícími kvalitami přírodně krajinářskými.

V průběhu 19. století však přesto v Praze vznikla i řada dalších dobrých přírodně krajinářských úprav.

Velmi specifickým objektem je např. **Gröbovka**, dnes zvaná **Havlíčkovy sady**, kterou založil Mořic Gröbe, původem z Altenburgu, pozdější podnikavý společník firmy A. Lanna a J. Schebek. Na scelených pozemcích vinohradských usedlostí Horní a Dolní Landhausky, které v roce 1870 vykoupil, tvořil v letech 1871–1888 spolu s architektem Antonínem Barvitiem a později Josefem Šulcem zahradu, v níž byl s pochopením využit svahovitý terén i náhorní rovina i povodí přírodního potoka Botiče. Jako dominanta byla v zahradě vystavěna novorenesanční vila, doplněná ze severní strany travnatým parterem, rámovaným modelovanými porosty a z jižní strany vyhlídkovou terasou, schodišti spojenou s vinicí, připomínající tradiční pěstování ušlechtilé révy (PAVELKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ 1979, p: 186) na svazích Vinného potoka, dnes zvaného Botič.

Ohradní zdí uzavřenou zahradu, veřejnosti zpřístupněnou až v roce 1906, doplňovala pod vlivem starších romantických předloh celá řada romantických hříček. Známa grotta, vybudovaná podle návrhu Josefa Vorlíčka a cenná, bohužel opakovaně mnohokrát poškozená kašna s vodotryskem a sochou Neptuna od Bohuslava Schnircha se zde dochovaly dodnes. Gröbovka, členěná systémem obloukovitě vedených cest, je též charakteristická pestrým sortimentem dřevin a vysokým procentem okrasných kultivarů a dřevin cizího původu, uplatněných však ve zdařilých kombinacích, které se významně podílejí na sjednocení celé kompozice.

Postupné dílčí úpravy v **Královské oboře** v Bubenči započaly v první třetině 19. století, ve větším rozsahu pokračovaly po roce 1850 a 1880. Pravděpodobně by k nim vůbec nedošlo nebo by se omezily na krajinářské korektury, modelaci a dokonalejší propojení jednotlivých částí, kdyby se obora těšila dřívějšímu rozkvětu a neuvažovalo se o jejím zpřístupnění veřejnosti. V souvislosti s válkou, kterou vedla Marie Terezie o dědictví rakouské, byla však Královská obora vážně poškozena a ani částečná obnova po roce 1746 ji do optimálního stavu nepřivedla. Čeští stavové, nespokojení s touto situací, dosáhli v roce 1804 zejména zásluhou purkrabího Jana Rudolfa hraběte Chotka jejího zveřejnění. Přeměna obory na park neprobíhala však podle plánu komplexní přírodně krajinářské úpravy, který okolo roku 1845 vypracovali ředitel zahrad u Kinských Bedřich Wünscher a tehdejší vedoucí zahradník v Královské oboře Jiří Braul. Vzhledem k vysokému nákladu, kterého by bylo zapotřebí k realizaci jejich návrhu, probíhaly v Královské oboře po roce 1850 pouze postupné dílčí úpravy. Nejstarší a také nejlépe přírodně krajinářsky ztvárněná část Královské obory je Starý park na ploše mezi bývalou Štěpnicí a západní hrází vysušeného rybníka. Základ této úpravy vznikl s největší pravděpodobností již v první třetině 19. století. Parková úprava v okolí restaurace a na dně vysušeného a částečně zasypaného rybníka je mladší. Založena byla podle návrhu Karla Rozínka po roce 1880 s použitím velkého množství cizokrajných dřevin a okrasných kultivarů. V této úpravě se uplatnil také ostrůvek bývalého rybníka s mohutnými duby letními, nejstaršími dochovanými stromy v Královské oboře, které byly na ostrůvek vysázeny koncem 17. století.

Již v první třetině 19. století začali představitelé tehdejšího města zjišťovat, že ke kompenzaci průmyslového rozvoje, výstavby a dopravy nepostačí, když obyvatelům zpřístupní šlechtické zahrady, ale že je nutné usilovat o zlepšení struktury města novými parkovými objekty. Nastalo

období městských veřejných parků. Jako první park tohoto typu byly v Praze hrabětem Karlem Chotkem roku 1833 založeny **Chotkovy sady** podle plánu Josefa Fuchse. Architekt František Thomayer je autorem přeměny parku na **Karlově náměstí** v roce 1884, tedy pouze čtrnáct let poté, co byl park založen podle plánu Bedřicha Wünschera, jehož úprava údajně potřebám města nepostačovala. V letech 1904–1908 byly na Vinohradech vybudovány **Riegrovy sady** díky prozíravé snaze představitelů tehdejší vinohradské obce, kteří v době překotného stoupání cen pozemků dokázali uhájít velkou část parcelovaných ploch zanedbaných zahrad tří usedlostí, pověstné staropražské zahrady Kanálky, Saračinky (zvané též Vozová) a Švihanky a dvou dílů neobdělávané planiny. Zpracováním návrhu byl namísto Františka Thomayera pověřen Leopold Batěk. Vzhledem k rozmachu, s jakým byla tato a další díla zakládána, lze 19. století nazvat obdobím městských veřejných parků, specifických objektů, pro tehdejší dobu příznačných, pro naši dobu příkladných.

Pojednání o vývoji a pojetí přírodně krajinářské zahradní tvorbě je zaměřeno na stěžejní díla, která nejlépe ilustrují uplatnění nového slohu v podmínkách Prahy a která současně dokumentují, že nešlo o pouhou recepci stylové formy, nýbrž o tvorbu s osobitým uměleckým projevem. Intimním vztahem k lidem, věcem a přírodě však zůstala tato tvorba stylově předloze věrná. Proto je stále tolik podnětná.

POZNÁMKY

- 1 Vrcholu dosáhla anglická krajinomalba až v první polovině 19. století, kdy též ovlivnila francouzské malířství, počátky impresionismu.
- 2 Po období raného anglického parku, reprezentovaného Ch. Bridgmannem a W. Kentem, který svá díla přizpůsoboval malebným představám Pussinovým a Lorrainovým, stál v čele druhé generace L. Brown. Jeho nejproslulejší dílo se nachází v Blenheimu.
- 3 Voltaire, Rousseau, Schopenhauer, Herder, Goethe, Puškin. V této souvislosti sehrála významnou roli postava J. W. Goetha, který i jako propagátor přírodně krajinářské tvorby dokázal docenit význam a účel pravidelné zahrady a rozlišit kvalitní novou tvorbu od základů vytvářených pod vlivem módnosti schematicky, podle předloh, bez osobitého pojetí.
- 4 Nomenklatura latinských jmen podle KRÜSMANNA (1960, 1972).
- 5 Zaniklé Růžové údolí, komponované na způsob Českého království a Kanálka, modelovaná domácími i cizokrajnými dřevinami, jsou díla, považovaná za nejpozoruhodnější zahradní kreace pražského klasicismu (POCHE 1980, p: 162, 164, 165).
- 6 W. Shenstone první označil nový styl zahradní tvorby za přírodně krajinářský sloh. Spolu s H. Hoarem byl hlavním představitelem a propagátorem přírodně krajinářského parku typu okrasného statku (anglicky ornamented farm, francouzsky ferme ornée), který se stal hodnotným článkem ve vývoji krajinářské architektury, dodnes platným a nepřekonaným.
- 7 Znalec estetiky a sortimentu dřevin H. Repton je tvůrcem vrcholného stadia anglického parku na přelomu 18. a 19. století. Ve svých dílech dosáhl vysoké výtvarné úrovně, neodmítal osvědčené funkce zahrady, znovu poukázal na nutnost jejího sepětí s obydílím, zabýval se i následnou modelací zahrady – parku, kterou se snažil překonat obtížný faktor času. Své poznatky soustředil do prací *Observation on the Landscape Gardening* a *On Theory and Practice of Landscape Gardening*.
- 8 V letech 1779–1785 vydal v Německu profesor estetiky na univerzitě v Kielu Ch. L. Hirschfel pěti-svazkové dílo *Theorie der Gartenkunst*, které mělo zásadní význam pro rozvoji přírodně krajinářského

- парку вѣ стѣднѣ Европѣ. Практиickou чінності се забýвал Hirschfelův соúčasník F. L. Sckell, který založil Anglickou zahradu v Mnichovѣ. Významná byla též tvorba knížete Pücklera, zakladatele parku v Mužákovѣ (Muskau). Oba vycházeli z Reptonova pojetí anglického parku.
- 9 Vlivem bezprostředního působení anglické teorie а praxe byly v tehdejšíм Rusku upraveny parky v Carském Selu (Puškinu) а v Pavlovsku, které patří mezi vrcholná klasicistní přírodně krajinářská díla.
- 10 Velkou bouří poškozený chrámek byl v roce 1959 odstraněn. Zůstalo jen sousoší Díany se psy, které jej zdobilo.
- 11 V. Gottman podle J. Rattaye: V Cibulce. Mědiryt. K 1815.
- 12 Blíže neoznačená kolorovaná mědirytina: Zřícenina v Cibulce. Kolem 1820.
- 13 Situace usedlosti Cibulka v Praze-Košířích kolem r. 1840. Detail z katastrálního měření. Státní ústřední archiv.
- 14 Uváděný letopočet 1825 je asi putovní chyba.
- 15 Plán zahrady Kinských od B. Wüschera z roku 1855 se nedochoval. Byl zničen při požáru Staroměstské radnice v roce 1945.
- 16 Morstadt V., Šembera J., Pohled na Nové Město, Vyšehrad а Smíchov ze zahrady Kinského. Kolem roku 1830. Ryl C. A. Richter.

LITERATURA

- HUYGHE R., ed. (1970): Umění renesance а бароку. – In: Umění а lidstvo Larousse, Praha.
- KUČA O. (1970): Výвој zahrad, parků а krajinářských úprav. – In: KAFKA а kol.: Krajinářské sadovnictví, Praha: 202–271.
- KRÜSSMANN G. (1962). Handbuch der Laubgehölze in zwei Bänden. – Berlin und Hamburg.
- KRÜSSMANN G. (1972): Handbuch der Nadelgehölze. – Berlin und Hamburg.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ M. (1969): Altány, gloriety, sala terreny pražských zahrad а parků. – In: Staletá Praha, Praha, 4: 154–171.
- NOVOTNÝ J. (1960): Kinského zahrada. – In: Pražské sady, Praha: 76–81.
- PAVELKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ B. (1979): Zahrady, vinice, rybníky v době Karla IV. – In: Staletá Praha, Praha, 9: 174–188.
- PILÁT A. (1964): Jehličnaté stromy а keře našich zahrad а parků. – Praha.
- PROCHÁZKA J. S. (1931): Sady а stromy v Praze. – In: Zprávy památkového sboru hl. m. Prahy, Praha, 9: 51–121.

БОЖЕНА ПАЦАКОВА-ГОШТЯЛКОВА

Развитие и концепция естественно-ландшафтного творчества в Праге

Взгляды, пропагандирующие качественное преобразование композиционных принципов в садовом искусстве, распространились из Англии, колыбели естественно-ландшафтного стиля, по всей Европе. В отличие от Англии, где новый стиль появился уже во второй половине 17 в., в Чехии его раннее развитие началось приблизительно на сто лет позже.

Раннеромантическая концепция сада Кламовка на Смихове, основанного X. Ф. Клам-Галласом после 1757 года, подчеркивалась небольшими постройками в стиле классицизма и романтизма. Этой концепции соответствовал и подбор деревьев и кустарников, причем выбор ассортимента имел характер дендрологической коллекции.

В двадцатые и тридцатые годы 19 в. в Праге возникли два значительных парка природного типа: парк Цибулка и сад Кинских.

Парк Цибулка был основан Л. Л. Туном-Гогенштейном в одноименной усадьбе Коширже в 1818—1824 гг. Характеристику парка как крупнейшего образца романтики и экзотики или сада английско-китайского типа можно принять только в отношении к архитектурным и скульптурным декоративным элементам. Концепция парка близка концепции декоративной усадьбы Шентсона, так как он был основан на принципе объединения полезных площадей с естественными или искусственными природными единицами для эстетического воздействия произведения. Этой концепции соответствовал и ассортимент деревьев и кустарников, принимавший во внимание места произрастания, характер парка и окружающего ландшафта. Парк Цибулка представляет собой пример очаровательного объединения полезного и прекрасного.

Создание сада Кинских на Смихове назалось в 1827 году. Его основатель князь Р. Кинский был непосредственно или опосредованно знаком со зрелым английским творчеством, главным образом с правилами Рептона. Создание проекта сада он поручил Франтишкеу Гёнелу, летний дворец проектировал Йиндржих Кох. В концепции сада Кинских прекрасно использован контраст двух своеобразно трактующихся частей: садового партера с летним дворцом и открывающимся видом, выражающим естественно-ландшафтную взаимосвязь жилища и сада, и стилизованного естественного характера частей сада на склонах. При выборе деревьев и кустарников принимался во внимание характер среды и жизнеспособность основы, правильно подчеркнутой на отдельных местах элегантными формальными и красочными нюансами. Сад Кинских представляет собой произведение, богатое формами, но в то же время однородное, исключительное по всей концепции и чувству меры при ее осуществлении.

В течение 19 в. в Праге возник целый ряд других ценных садов естественного типа. Специфический сад Грёбовка (Гавличев сад) был основан в 1871—1888 гг. Постепенно, в первой трети 19 в. начались отдельные работы в Королевском заказнике, которые в большем масштабе продолжались после 1850 и 1880 годов. Для Праги также типично создание городских общественных парков. Хотков сад был основан в 1833 г., парк Карлова площадь в 1870 г., однако уже в 1884 г. природная концепция была изменена. В 1904—1908 гг. был основан Ригров сад.

Работа о развитии и концепции естественно-ландшафтного творчества в Праге дает характеристику основных произведений, наиболее полно иллюстрирующих использование нового стиля в условиях Праги и одновременно документирующих факт, что здесь имело место не простое заимствование стилевой формы, а самостоятельное и самобытное художественное творчество. Однако своим интимным отношением к людям, предметам и природе эта форма осталась верной своему образцу. Поэтому она до сих пор сохраняет свой стимулирующий характер.

ТЕКСТЫ К ИЗОБРАЖЕНИЯМ

141. Руина в парке Цибулка, раскрашенная гравюра на меди, около 1820.
142. В парке Цибулка, гравюра на меди, около 1815. В. Готтман по И. Раттаю.
143. Видовая вышка в парке Цибулка, построенная в виде руины, состояние в 1983.
144. «Диана с собаками». Скульптура в парке Цибулка, состояние в 1983.
145. План парка Цибулка, современное состояние, оригинал Б. Пацакова-Гоштыякова 1982.
146. Партер и вид на летний дворец в саду Кинских, состояние в 1966.

147. План сада Кинских, сделанный Вюншером в 1855 году.

148. План сада Кинских, современное состояние, оригинал Б. Пацакова-Гоштялкова 1982.

BOŽENA PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ

Entwicklung und Auffassung der Naturlandschaftsgestaltung in Prag

Von den Britischen Inseln, der Wiege des Naturlandschaftsstils verbreiteten sich die Ansichten, die eine qualitative Umwandlung der Kompositionsgrundsätze in der Gartenkunst propagierten, über ganz Europa. Im Vergleich mit England, wo der Antritt des neuen Stils bereits seit der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts sichtbar wird, beobachten wir seine Frühentwicklung bei uns etwa um hundert Jahre später.

Die frühromantische Auffassung des Gartens Klamovka im Stadtteil Smíchov, der von Ch. F. Clamm-Gallas nach 1757 gegründet wurde, betonten verschiedene klassizistische und romantische Kleinarchitekturen. Auch die Verteilung der Gehölzarten entsprach ihr, das Sortiment war jedoch auf die Gründung einer dendrologischen Sammlung orientiert. In den zwanziger und dreissiger Jahren des 19. Jahrhunderts entstanden in Prag zwei der bedeutendsten natürlichen Landschaftswerke, der Park Cibulka und der Kinský-Garten. Den Park Cibulka liess an einem gleichnamigen Gehöft in Košíře in den Jahren 1818–24 L. L. Thun-Hohenstein gründen. Seine Bezeichnung als grösste Domäne der Romantik und Exotik oder als englisch-chinesischen Gartens kann man nur in Bezug auf die Architektur- und Plastikelemente akzeptieren, mit denen er geschmückt war. Die eigentliche Auffassung des Parks steht jedoch der von Shenstones Ziergut nahe, denn sie ist von dem Prinzip der Verbindung der Nutzflächen und der natürlichen oder künstlichen Naturformationen zur ästhetischen Wirkung des Werkes ausgegangen, dem auch das Sortiment der Gehölze entsprach, das die Standortbedingungen, das Wesen des Parks und der umliegenden Landschaft respektierte. Der Park Cibulka ist ein Musterbeispiel der bezaubernden Verbindung von Nützlichem und Schöнем.

Mit der Errichtung des Kinský-Gartens im Stadtteil Smíchov begann man 1827. Sein Gründer, Fürst R. Kinský, musste direkt oder vermittelt die hochentwickelte englische Gartenarchitektur, insbesondere Reptons Regeln kennen. Den Entwurf des Gartens übertrug er František Höhnel, für das Lustschloss zeichnete Jindřich Koch. In der Konzeption des Kinský-Gartens wurde prachvoll der Kontrast von zwei unabhängig voneinander gestalteten Teilen zur Geltung gebracht. Des Gartenparterres mit Lustschloss und einem Durchblick, mit naturlandschaftlichem Ausdruck der Zusammengehörigkeit von Wohngebäude und Garten, sowie des stilisierten natürlichen Gepräges der Hangpartien. Die Auswahl der Holzarten beachtete den Charakter der Umgebung sowie die Vitalität der Grundlage, die an den rechten Stellen durch elegante Form- und Farbnuancen betont wurde. Der Kinský-Garten ist ein mannigfaltiges, aber homogenes Werk, einzigartig in seiner Auffassung und im Mass ihrer Erfüllung.

Im Laufe des 19. Jahrhunderts entstand in Prag eine Reihe von weiteren guten naturlandschaftlichen Gestaltungen. Der spezifische Garten Gröbovka (Havlíckovy sady) wurde in den Jahren 1871–1888 gegründet. Schrittweise naturlandschaftliche Teilmassnahmen wurden im Königlichen Gehege im ersten Drittel des 19. Jahrhunderts eingeleitet, in grösserem Ausmass wurden sie dann nach 1850 und 1880 fortgesetzt. Für Prag ist auch die Errichtung von öffentlichen städtischen Parkanlagen kennzeichnend. Der Chotek-Park wurde 1833, der Park auf dem Karlsplatz 1870 gegründet, aber schon im Jahre 1884 hat man seine ursprüngliche Gestaltung geändert, die Gründungszeit des Parks Riegrovy sady sind die Jahre 1904–1908.

Die Abhandlung über die Entwicklung und Auffassung der naturlandschaftlichen Gestaltung in Prag ist auf Gipfelwerke orientiert, die die Durchsetzung des neuen Stils in Prager Bedingungen am besten veranschaulichen und zugleich dokumentieren, dass es nicht allein um die bloße Übernahme einer Stilform ging, sondern um Werke mit origineller künstlerischer Ausstrahlung. In ihrer intimen Beziehung zu Menschen, Dingen und der Natur blieben sie jedoch der Stilvorlage treu. Deshalb wirken sie auch heute noch so anregend.

ERLÄUTERUNGEN ZU DEN ABBILDUNGEN

- 141. Ruine im Park Cibulka, kolorierter Kupferstich, um 1920
- 142. Im Park Cibulka, Kupferstich, um 1815. V. Gottman nach J. Rattay
- 143. Aussichtsturm im Park Cibulka, erbaut als künstliche Ruine, Stand 1983
- 144. Statuengruppe Diana mit Hunden im Park Cibulka, Stand 1983
- 145. Plan des Parks Cibulka, gegenwärtiger Stand, Orig. B. Pacáková-Hošťálková 1982
- 146. Das Parterre und der Durchblick vor dem Lustschloss im Kinský-Garten, Stand 1983
- 147. Plan des Kinský-Gartens von Friedrich Wünscher von 1855
- 148. Plan des Kinský-Gartens, gegenwärtiger Stand, Orig. B. Pacáková-Hošťálková 1982